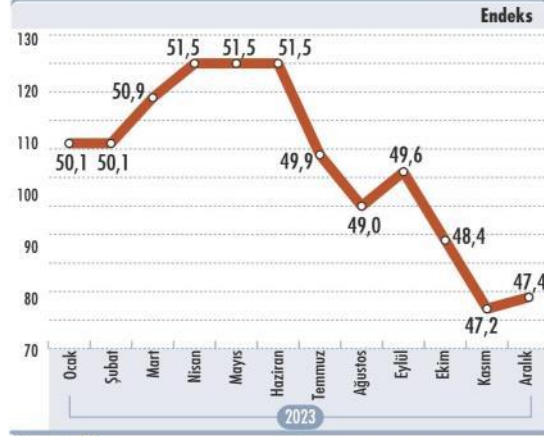

İmalat PMI 6 aydır eşğin altında

Haziran ayından bu yana yapılan yedi faiz artırım ile politika faizinin yüzde 42,5'e çıkması sonrasında, üretim tarafında ekonomideki soğuma da kendini göstermeye devam ediyor. Kasım 2023'te 47,2 olan **İstanbul Sanayi Odası** Türkiye İmalat PMI, Aralık ayında 47,4 olarak gerçekleşti. Böylelikle endeks, üst üste altıncı ayda 50 eşik değerinin altında kaldı. Üretim ve yeni siparişlerde düşüş devam ederken, istihdamda daralma eğilimi durdu.

Girdi maliyetlerinde artış hızı ise mayıstan bu yana en düşük seviyeye geriledi. Ekonomik büyümenin öncü göstergesi olan imalat **sanayi** performansında en hızlı ve güvenilir referans kabul edilen **İstanbul Sanayi Odası (İSO) Türkiye** İmalat PMI (Satın Alma Yöneticileri Endeksi) anketinin Aralık 2023

SON 1 YILDA İMALAT PMI

Kaynak: İSO

dönemi sonuçlarına göre, takip edilen 10 sektör arasında yeni siparişlerini artıran tek sektör gıda ürünleri oldu. Yeni siparişlerde en sert yavaşlama kimyasal, plastik ve kauçuk ürünlerde yaşandı. Böylelikle aralıkta imalat **sanayi** üretimi büyük ölçüde zorlu piyasa koşullarına bağlı olarak kasım ayına yakın düzeyde azalma kaydetti. Hem toplam yeni siparişlerde hem de yurt dışından alınan yeni işlerde devam eden yavaşlamalar talepte zayıflığın sürdüğünü gösterirken, bu durum aralıkta da firmaların birikmiş işlerine ağırlık vermesine

imkân sağladı. İş yüklerindeki azalışa rağmen istihdam aralıkta yatay seyretti ve bu durum iki aylık daralma dönemini sona erdirdi. Bazı anket katılımcıları kapasite artırma eğiliminde olduğunu bildirirken kimileri ise yeni siparişlerde azalma ve istifalar nedeniyle istihdam azalttı.

Küresel Değer Zincirleri, OSB'ler, Ücretler

Ücret ve çalışma rejimindeki politik tutum ne "Kötü ekonomi yönetiminin" ne de "Rasyonel olmayan ekonomi biliminin" sonucudur. Aksine küresel "yoksulluk" zincirlerinde Türkiye'nin konumlanışı bunu zorunlu kılmaktadır: İşçiler için daha çok yoksulluk...

Kanusu YILDIRIM

Benjamin Selwyn, "Poverty Chains and Global Capitalism" makalesinde küresel değer zincirlerini, neo-liberalizmin dünya çapında siyasi olarak baskın hale geldiği anda ortaya çıkan "yoksulluk zincirleri" olarak adlandırmaktadır.¹ Bu isim vermesindeki nedenlerden birisi, küresel değer zincirlerinin -tedarik ve ticaret ile sınırlı kalmayıp- ücret ve çalışma politikasını da belirleyen yapının yoksulluğu yeniden üretmesidir. Küresel değer zincirleri, devletler arası ticarete ve ulusal capta üretme ivme kazandırırken, ulsüseti şirketler için ücretleri emek gücünün değerinin altına düşürerek sömürüyü artırarak için tasarlama örgütsel ve mekansal düzenlemesi temsil eder. Bu gibi düzenlemeler sonucunda 1995-2015 arasında işçilerin küresel gelirdeki payı azalırken, en üst dilimdeki çok uluslu şirketlerin karlıları artmıştır.

Küresel değer zincirlerinin dizilimini belirleyen temel faktör, endüstriyel ve askeri jeopolitik güç dengelerinin emperyalist iş bölümü çerçevesinde oluşma biçimidir. Salgın döneminde değer zincirlerinde yaşanan sorunların reel sektörü, ticareti ve piyasaları olumsuz etkilediği üretken sermayenin önemi bir kez daha göstermiştir. ABD ve Çin arasında başlayan ticaret savaşlarının peşinden salgın eklenmesiyle birlikte emperyalist devletlerin öncelikli stratejisi, devasa ölçekli meta üretimini yeniden ulusal sınırlara çekerek (reshoring) küresel zincirlerde söz sahipliği kazanmak olmuştur.

Küresel değer zincirlerinin yükselişini hızlandıran kapitalist mekansallaşma türlerinden birisi serbest bölgelerken, diğeri de serbest bölgelerin bir alt türü olan "Export Processing Zones" (EPZ) olarak adlandırılan "serbest üretim bölgesi" veya "ihraçat işleme bölgesi" olarak dilimize çevrilen üretim/ticaret alanlarının oluşturulmasıdır.² ILO'nun "Global trends in EPZs/SEZs" isimli raporuna göre 1975 yılında 25 ülkede 79 adet "ihraçat işleme bölgesi" bulunurken, bu sayı 2006 yılında 130 ülkeye 3 bin 500'ün üzerine çıkmış, bu bölgelerde çalışan işçi sayısı 66 milyon civarına ulaşmıştır.³

2018 tarihli "Türkiye lojistik master planı hazırlanması" raporunda "ihraçat [işleme bölgeleri] öncelikli olarak yurt dışı pazarlara yönelik olarak tekstil, ayakkabı, kereste, plastik ve elektronik gibi genelde emek yoğun üretim/işleme yapan ulusal ve uluslararası şirketlerin bölgede yatırım yapmalarını teşvik etmek üzere bürokrasinin azaltıldığı özel alanlar tanımlanmıştır. Ticaret Bakanlığının serbest bölge istatistikleri incelendiğinde 7 tanesi Marmara Bölgesi'nde olmak üzere toplam 19 adet serbest

bölge bulunurken, "ihraçat işleme bölgesi" özel olarak tanımlanmamıştır. Ne var ki, Ticaret Bakanlığı tarafından "tek yol ihraçat" diye özetlenen ihraçata dayalı rekabetçi ekonomik model yaparken artık her ildeki organize sanayi bölgesi (OSB) -aynı yükümlülükleri ve imtiyazları taşımaya da-filen bir tür "ihraçat işleme bölgesi"ne dönüşmüş durumdadır. Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek'in patronlara "Mutlaka dış pazar arayışına girsimler. Biz ihraçatçılara, iş dünyasına her türlü desteği vereceğiz" sözleri de bu durumun sağlanması niteliğindedir. Türkiye kapitalizmi, emperyalist iş bölümü çerçevesinde tedarik ve değer zincirlerindeki pozisyonunu güçlendirme eğilimini düşük ve orta teknoloji malların üretimine ve ihracatına endekslemiştir. 2019-2023 yıllarını kapsayan "sanayi ve teknoloji strateji belgesi"nde orta-yüksek ve yüksek teknoloji seviyesindeki ürünlerde halen yüksek oranda cari açık verildiği belirtilmektedir.

Küresel değer zincirlerinde Türkiye'nin pozisyonu açısından OSB'lerin yeniden yapılandırılması bu aşamada önem kazanmaktadır. OSB'ler küresel zincirlerde bir tür fiili "ihraçat işleme bölgesi"ne dönüşerek hakim ekonomik modelin kolonlarını oluşturmaktadır. OSB'lerin varlığına üç açıdan kabaca bakılabilir: a) Üretim ve ihracat b) Teşvik ve muafiyetler c) İstihdam ve ücret.

a) **İstanbul Sanayi Odası** tarafından açıklanan Türkiye'nin "500 büyük sanayi kuruluşu" ve "ikinci 500 büyük sanayi kuruluşu" listelerinde yer alan 1000 firmadan 600'ü OSB'lerde üretim yapmaktadır. Türkiye'nin 1000 büyük sanayi kuruluşu 2022 yılında toplam 84 milyar dolar ihracat yaparken söz konusu ihracatın yüzde 50'den fazlasını 43 mil-

yar dolarla OSB'lerde faaliyet gösteren şirketler gerçekleştirmiştir. İhracat yapan OSB firmalarının toplam sayısının 10 binin üzerinde olduğu bilinmektedir. b) Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından OSB tüzel kişiliğiyle OSB'lerde yer alan işletmeler, emlak vergisi muafiyeti, harç istisnası, OSB'lerde arsa tahsis desteği, OSB'lerde damga vergisi istisnası, yarı denetim kuruluşlarına ödenecek hizmet bedeli İndirimi gibi çok sayıda destek, teşvik ve indirimden yararlanmaktadır.⁴ Hükümetin 2023 yılı yatırım programında yer alan OSB'lerdeki 167 yatırım projesi için toplam 9,8 milyar lira harcama gerçekleştirilmiştir. OSB'lerde gerçekleştirilecek 316 milyar lira sabit yatırım tutarına sahip 3 bin 715 proje için ise teşvik belgeleri düzenlenmiştir.⁵

c) AKP iktidarı döneminde OSB sayısı 192'den 353'e çıkarken, OSB'lerde istihdam edilen mavi ve beyaz yakalı işçi sayısı da 415 binden 2,5 milyona çıkmış durumdadır. TÜİK'in ücretleri çalışan istatistiklerine göre kayıtlı 15 milyon işçinin bulunduğu göz önüne alınrsa toplam istihdam yaklaşıktaki yüzde 16'sı OSB'lerde faaliyet gösteren şirketlerdedir.

OSB'ler için 2023-2025 orta vadeli programında (OVP) ise şöyle denmektedir: "Büyük ölçekli yatırımlar, büyüyen KOBİ'ler ve entegre tesisler için başta organize sanayi bölgeleri ve endüstriyel bölgeleri olmak üzere planlı sanayi alanları oluşturulmasına devam edilerek, ülke yayı ilçimmi içerisinde toplam planlı sanayi alanlarının oranı artacaktır."

Türkiye kapitalizmi, üretimi ve sermaye birikim ritmini dış ticarete ve ihracata dayalı modelde göre ayarlarlarken, OSB'ler bu modelin kalelerinde dönüşmüş durumdadır. İhracata dayalı mo-

del jeopolitik dengeler, Avrupa pazarındaki resesyon dalgaları ve artan maliyetler nedeniyle yapsal olarak sınırlama dayansa da, bu denklemleri ayakta tutan yazgane sey, ücretler ve sömürünün niteliğidir. Ucuza meta-ucuz emek döngüsüne bağlı modelin sürdürülebilirliği Türkiye'nin uluslararası iş bölümünde ucuz emek havzasına dönüştürülmesiyle eş zamanlı ilerlemektedir.

Asgari ücret artışından önce **TOBB** Türkiye Hazır Giyim ve Konfeksiyon Sanayi Meclis başkanı katıldığı bir TV programında rekabetçi olmayan TL ve baskılan döviz nedeniyle ihracata yaşanan sorunlara değinirken Türkiye'de emek maliyetinin 600 dolar, Mısır'da ise 150 dolar olduğunu söyleyerek rekabet gücünün eridiğinden şikayet etmişti. Asgari ücret artışı sonrası 2022-2023 arasında son 24 aylık dönemde sadece bir kez aylık sınırın üzerine çıksa da "yüksek" görülmesi devam etmektedir. Bunun nedeni de ücretlerin sınıf mücadelesinin iz düşümlerinden birisi olarak, rekabetçi-ihracatçı modelin düşük ücret-yoğun emeğe doğrudan bağlı yapısıdır. TÜİK verileri de bunu doğrulamaktadır: 2009-2019 döneminde tüm firmaların personel gideri/üretim değeri oranı yüzde 13,1 iken, 2022 yılında bu oran yüzde 8,7'ye inmiştir.⁶

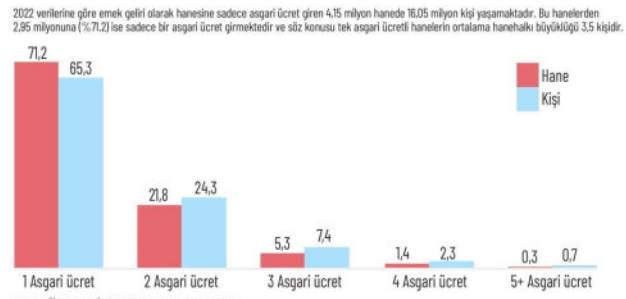
Gerek asgari ücretin tespitindeki gerekse asgari ücretin ortalamaya ücretle kademeli olarak dönüştürülme projesindeki ekonomi-politik motivasyon emperyalist iş bölümünün Türkiye kapitalizmine biçtiği rolle ilişkilidir. Türkiye Ekonomik Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından yapılan farklı araştırmalarına göre hane halkı fer-

lerinin en az birinin asgari ücretli olduğu hanelerde hane başına çalışan sayısı 1,83 iken, asgari ücret girmeyen ama en az bir ferdi istihdamda olan hanelerde bu oran 1,57'dir. 2022 verilerine göre emek geliri olarak hanesine sadece asgari ücret giren 4,15 milyon hane 16,05 milyon kişi yaşamaktadır. Bu hanelerden 2,95 milyona ise sadece bir asgari ücret girmektedir ve söz konusu tek asgari ücretli hanelerin ortalamaya hane halkı büyüklüğü 3,5 kişidir.

Nüfusun büyük çoğunluğunun ucuz emek ordusuna dahil edilmesi sadece ücretli çalışanların belirli bir grubuna hedefleyerek mümkün olmuştur çünkü, asgari ücretin ortalamaya ücret dönüşümü aracılığıyla proleterleşme süreci sekillendirilmektedir. Son 50 yıllık süreçte asgari ücretin kişi başına milli gelir oranı yüzde 80'den dalgalı bir seyir izlerken bugün yüzde 40 seviyesine gerilemiştir. 2005 yılında asgari ücret ortalamaya ücretli yüzde 46'sı iken günümüzde yüzde 60 seviyesine ulaşmıştır.⁷ Ücret ve çalışma rejimindeki politik tutum ne "Kötü ekonomi yönetiminin" ne de "Rasyonel olmayan ekonomi biliminin" sonucudur. Aksine küresel "yoksulluk" zincirlerinde Türkiye'nin konumlanışı bunu zorunlu kılmaktadır: işçiler için daha çok yoksulluk...

Türkiye egemen sınıfları açısından küresel değer zincirlerindeki rekabetçi ekonomik modeli sürdürerek ihracat hedeflerine ulaşmanın yolu "Yeni Sanayi Devrimi" yazısında daha detaylı belirttiğimiz üzere OSB'ler ve endüstri bölgeleri aracılığıyla üretimi ve ticaretin mekan ölçeğinin mümkün olduğunca genişletilmesi ve emek maliyetlerinin yani ücretlerin düşürülmesine bağlıdır. Büyük sermayenin farklı kesimlerinin OVP'de uzlaşız göz önünde bulundurulması emekçilerin için kara kışın kapıda olduğu açıktır. Buna karşı tek yol sınıf mücadelesidir.

Emek geliri olarak sadece asgari ücret kazanan hanelerin ve bu hanelerdeki kişi sayısının hanedeki asgari ücretli sayısına göre dağılımı (% 2022)

1- Selwyn, B. (2018). Poverty chains and global capitalism. *Competition & Change*, 23(1), p. 7-97.

2-Benjamin Selwyn, Why global value chains should be called global poverty chains. <https://developmenteconomics.org/2023/01/15/why-global-value-chains-should-be-called-global-poverty-chains/>

3-ILO: Trade union policy guide on EPZs (Geneva, 2015), p.10

4-<https://www.yatirimdestek.gov.tr/assets/uploads/dosyalar/tez-ozetleri-ve-ulusal-bolgelemler-uygulama-tesvik-ve-muafiyetler.pdf>

5-<https://www.sagpi.gov.tr/medya/haber/osb-nin-yuklularina-odul>

6- Zafar Yükseler hacemci blogundaki hesaplamasıdır. <https://zafaryukseler.blogspot.com/2023/12/2009-2022-donemi-personel-gideri-ve-himn.html?pref=tw>

7- "Asgari Ücret Buluşuyoruz" <https://www.businessweek.com.tr/haberler/asgari-uecret-bulusuyoruz-2343630>